

MİZAH

The Humour

Murat DEMİR*

ÖZ

Gülmenin genel anlamda kimi zaman bir üstünlük, kimi zaman bir rahatlama veya kimi zaman uyuşmazlık kaynaklı olarak ortaya çıktığı ifade edilir. Bu üç sebebin her biri kendi adlarıyla birer kuramdır ve genel olarak da geleneksel gülme kuramları olarak anılırlar. Ancak bu üçünün dışında farklı mizah veya gülme teorileri olmasına rağmen bazı düşünürler bu farklı teorilerin de geleneksel kuramlardan türetildiğini ifade eder. Örneğin; çatışma teorisi, kararsızlık teorisi, yatkinlik teorisi, ustalık teorisi, Gestalt teorisi, Piagetçi teori ve konfigürasyon teorisi gibi teoriler uyuşmazlık kuramının varyasyonları olarak kabul edilir. Bununla birlikte, “Neden güleriz?” sorusunun cevabı aslında geleneksel kuramlardan daha karmaşık bir görünüm de sergilemektedir. Örneğin gülmemizin sebepleri toplumsal koşullar tarafından, politika tarafından belirlenebilir ve buna göre de farklı tarihsel/toplumsal koşullar altında farklı görünüm sergileyebilir. Eagleton da *Mizah* isimli eserinde yukarıda bahsi geçen konulara yer verir ve bunu felsefenin yanında politik ve tarihi yönlerine değinerek yapar. Ancak bunun yanında söz konusu alanların dışında farklı alanlardan bilim insanlarının fikirlerinden söz eder. Bu bağlamda, Eagleton’ın mizah hakkındaki düşünceleri bu çalışmanın konusunu oluşturmaktadır.

Anahtar Sözcükler: mizah, Terry Eagleton, toplumsal eleştiri, eğlence sosyolojisi, gülme.

ABSTRACT

It is generally stated that laughter sometimes occurs as a result of superiority, sometimes as a relief or sometimes as a result of incompatibility. Each of these three reasons is a theory in its own right and is generally referred to as traditional theories of laughter. However, although there are different theories of humour or laughter other than these three, some thinkers state that these different theories are also derived from traditional theories. For example; theories such as conflict theory, ambivalence theory, disposition theory, mastery theory, Gestalt theory, Piagetian theory and configuration theory are considered as variations of incompatibility theory. However, the answer to the question of “Why do we laugh?” actually pre-

* Doktora Öğrencisi. Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya/Türkiye.
E-posta: murademir3547@gmail.com. ORCID: 0000-0003-0804-8124.

sents a more complex appearance than traditional theories. For example, the reasons for our laughter can be determined by social conditions, politics and accordingly, they can exhibit different appearances under different historical/social conditions. Eagleton also includes the above-mentioned topics in his work *Humour* and does this by touching on the political and historical aspects as well as philosophy. However, he also mentions the ideas of scientists from different fields outside the mentioned fields. In this context, Eagleton's thoughts on humour constitute the subject of this study.

Keywords: humour, Terry Eagleton, social criticism, entertainment sociology, laugh.

Eagleton, Terry (2020). *Mizah*. Çev. Melih Pekdemir. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 160 sayfa.

Terry Eagleton 22 Şubat 1943'te Salford'da doğmuştur. Britanya'nın yaşayan en büyük edebiyat eleştirmeni ve düşünürü olarak kabul edilen Eagleton, Cambridge Üniversitesinde doktorasını tamamladıktan sonra İngiliz edebiyatı üzerine dersler vermiştir. Kendisi özellikle Marksist edebiyat kuramı üzerine olan çalışmalarıyla tanınmaktadır. Eagleton'ın eseri önsöz dâhil 6 bölümden oluşmaktadır. Önsözde, eserde bahsedeceği konulara kısaca değinir ve mizahın analiz edilmesinin, onun sabote edileceği anlamına gelmek zorunda olmadığını ifade eder. İlk başlıkta neden güldüğümüzü ele alır ve kahkaha hakkındaki fikirlerini ifade eder. İkinci başlıkta "üstünlük kuramı"ndan bahseder. Üçüncü başlık "uyuşmazlık kuramı" üzerinedir. Dördüncü ve beşinci başlıkta sırasıyla mizahın tarih ve politik boyutlarından bahsederek eserini sonlandırır.

Eagleton kitabının "Kahkaha Hakkında" adlı ilk bölümünde genel olarak kahkahayı inceler, çeşitlerini gözler önüne serer ve çeşitli gülme teorilerine değinir. Ayrıca, kahkahanın kökeninde sadece mizahın görülmesinin hatalı bir genelleme olacağını gösterir. İlk olarak Eagleton'a göre kahkaha, farklı deyimlerden oluşan bir dil olarak ifade edilebilir. Bu farklı deyimlerden bir kısmı bıyık altından gülmek, hırıltıyla gülmek, kıkırdayarak gülmek veya tıslayarak gülmektir. Bunun yanında kahkahanın farklı bağlamlarda farklı anlamlara sahip olabileceğini de ifade eder ve histerik, çok şaşkın, acı ve en önemlisi de sosyal kahkaha gibi çeşitli örnekler verir. Bu anlamda kahkaha, sosyal açıdan baştan aşağı kodlanmıştır. Eagleton, kahkahanın her ne kadar fiziksel olarak kendiliğinden olsa da sosyal olarak spesifik olduğunu belirtir. Dolayısıyla, kahkaha normalde bir iç anlamdan yoksundur ancak kültürel anlamla yüklüdür. Bu noktada, Eagleton kahkahanın paradoksendan bahseder. Ona göre, paradoks, kahkahanın kendisi tamamen bir gösteren

[imleyen] -sadece anlam olmayan bir ses- meselesi olmasına rağmen sosyal bakımdan baştan aşağıya kodlanmış olmasıdır (2020: 14). Ancak kahkaha sadece anlamsız değildir, aynı zamanda en kasıtlı ve en gürültülü haliyle bedeni sarsarak anlamın parçalanmasına da sebep olur ve böylece anlamın sekteye uğratılmasını içerir. Bu açıdan şamatalı bir kahkaha bireyin iletmek isteyeceği herhangi bir mesajın anlamında değişikliğe sebep olacaktır ve "... bu durum aşırı bir kahkahanın siyasi olarak tehlikeli bulunarak sık sık sansürlenmesinin bir nedenidir" (2020: 15). Ancak kahkaha her ne kadar anlamı parçalasa da ona dayanmaya devam eder. Eagleton bu düşüncesini genellikle bir olaya, nesneye, ifadeye veya duruma güldüğümüzü ifade ederek destekler. Özellikle gıdıklanmadığımız sürece kahkaha atmamızın arkasında bir neden vardır ve bu neden kahkahamızın dayandığı anlam konumundadır.

Eagleton, kahkahanın bireysel boyutundan çıkıp sosyal boyutuna geçtiğinde ilk olarak kendine dair kontrol edilemez bir ivme kazandığını ifade eder. Onun belirttiğine göre bir süre sonra artık neye güldüğümüzü tam olarak bilemeyiz veya sadece güldüğümüz için güleriz. Dolayısıyla karşımıza çıkan durum bulaşıcı kahkahadır, yani sırf başkası güldüğü için gülmektir. Bu noktada artık neyin gülünç olduğunu bilmeye ihtiyaç duymayız. Bununla birlikte, kahkaha, zihinle beden ilişkisini, tamamen askıya almadan değiştirir ve gülmek ile ağlamak arasındaki benzerliğe değinir. Ona göre gülmeyi ağlamaktan ayırt etmek her zaman kolay değildir. Bu noktada Darwin'in, "kahkahanın kolayca kederle karıştırılabileceği, her iki durumun da bol miktarda gözyaşı seli içerebilir" yönündeki ifadesini aktarır. Antropolog Desmond Morris de kahkahanın aslında ağlamaktan evrildiğini öne sürer. Kısacası kahkaha her zaman gülmek meselesi değildir. Bu noktada kahkahanın kontrolden çıkmasına yönelik bir örnek verir. Eagleton'ın aktardığına göre Çin, Afrika, Sibiry ve diğer yerlerde çok sayıda ölümcül gülme krizi salgınları meydana gelmiş ve binlerce insanın hayatını kaybetmiştir. Dolayısıyla kontrolden çıkma hiçbir zaman tam anlamıyla sevindirici olmadığı için, kahkaha kolayca sevimsizleşmeye yatkın olabilir. Örneğin Hobbes'un *Leviathan*'da belirttiğine göre kahkaha bir nevi yüz ekşitmesidir. Ancak bütün bu kontrolü kaybetme durumuna ve potansiyel felaket etkilerine rağmen, kahkaha, insan ilerlemesinin bir göstergesi olabilir; yalnızca nesnelere ağızdan ziyade ellerinde taşımasını öğrenen bir hayvan, ağızını kıkırdama veya gülme için serbest bırakabilir.

Eagleton, kahkahanın farklı bağlamlarda farklı şekillerde karşımıza çıkabileceğini belirterek gülümseme göstergebiliminin geliştirilebileceğini

ifade eder. Bu düşüncesini toplumda farklı cinsiyet, meslek veya sosyal kesimdeki insanların farklı şekillerde gülmesini ifade ederek örnekler. Bu konuda, eserinde verdiği örneğe göre (2020: 19), üst sınıf İngiliz erkekleri anırır gibi gülmeye orta sınıf İngiliz kadınlarından daha fazla yatkındır, onlar daha çok çınlayarak gülerler. Askeriyenin generalleri kıkırdama eğilimi göstermezler veya papalar kıkır kıkır gülmez. Kahkahanın farklı durumlarda farklı tarzlarını değerlendirme yeteneğini ise Aristoteles'in *phronesis* (duygu, düşünme veya sağduyu anlamına gelir) kavramıyla açıklar. Yani mizahın nerede ne zaman uygun olduğunun bilinmesiyle açıklar. Bu durumda, kahkahayı metin olarak ya da çok fazla bölgesel aksan içeren bir dil olarak ele alabiliriz. Bu noktadan itibaren rahatlatma kuramına değinir. Ona göre çeşitli mizahi öğeler, gündelik hayatta bizden beklenen çeşitli hareket kalıplarından anlık bir kurtuluş sağlar. Bunun yanında insanın çeşitli korkuları karşısında acı çekmesine de engel olur. Rahatlatma kuramına değinirken Sigmund Freud'un *Espriler ve Bilinçdışı ile İlişkileri* kitabındaki ifadelerine değinir. Freud'a göre şakalar, normal şartlar altında sosyal temelli engellemeleri sürdürmeye harcadığımız psişik enerjinin serbest bırakılmasını temsil eder. Eagleton, bunun devamında şu ifadeyi kullanır: "Süper egoya dair bu tür baskıları gevşetirken, onun talep ettiği bilinçsiz çabadan tasarruf ederiz, bunun karşılığında da onu şakayla gülme şeklinde harcarız" (2020: 22). Yani, tasarruf edip gülmek için harcadığı çaba karşılığında birey sürekli içinde bulunduğu baskı durumundan sıyrılır ve rahatlar. Bireyin beklentilerden sıyrılmasını sağlamanın yanında mizah, rahatlatma işlevini anlamı parçalama özelliği üzerinden başarır. Bu açıdan Eagleton'a göre dışkının mizahta önemli bir rol oynuyor olmasının sebebi tüm anlamları ve değer ayrımlarını kendisiyle özdeşleştiren bir madde olarak aynı düzlemde eşleştiren tam bir anlamsızlık modeli olmasıdır. Dışkının bu özelliğini "bathos [sıradanlaşma]" -yüceltilmiş olandan gündelik olana ani bir yuvarlanma- kavramıyla ifade eder ve bu kavramın hem rahatlatma hem de uyumsuzluk içerdiğini belirtir. Dolayısıyla mizahın tamamında bir havasını indirme durumu görülür.

Eagleton, kitabının "Küçümseyenler ve Alay Edenler" adlı ikinci bölümünde üstünlük kuramına değinir. Ona göre mizahın bireyin, diğer bireylerin kırılma noktasından, zekâ yoksunluğundan ya da absürtlüğünden duyduğu memnuniyetten kaynaklanıyor olması eski bir argümandır. Bu argümanın kökenlerini, ona göre, dinî, mitolojik ve eski felsefi eserlerde bulabiliriz. Örneğin Eagleton'a göre, "... Tanrı'nın cehennemdeki günahkârlara alaycı bir şekilde güldüğü Augustinusçu gelenek vardır. Barry Sanders, Batı edebiyatındaki ilk kahkahanın, tanrıların, ateş tanrısı Hephaistos'un topallayarak

yürüyüşü ile dalga geçtiği İlyada'nın birinci kitabında belirttiğini belirtir. Platon, Philebos'ta komedinin kötü niyetli alaycılıktan ortaya çıktığını yazar.” (2020: 44). Bu kuramdan yola çıkarak gülmenin sebebinin bireyin, diğer bireylerin zayıflıklarının veya bireyin önceki yenilgilerine zıt bir “üstünlük” kurduğunun farkına varmasıdır. Buna göre, bu görüşün kaynağı, Almanca bir kelime olan “Schadenfreude” kelimesindedir. Bu kelime anlam olarak başkalarının ıstırabından keyif alma anlamına gelir. Eagleton, üstünlük kuramını kısaca tanımladıktan sonra eleştirisini ifade eder. Ona göre üstünlük kuramı sadece mantıksız değil, aynı zamanda komiktir. Çünkü bireyin keyfinin yerinde olması, yoldaşlık belirtilerinin veya masum eğlenenin karşısında görünen şeyin, her zaman ve her yerde, başkalarını alaşağı etmek yönünde habis bir dürtüyle motive edildiğinde ısrarlı olmak yersizdir. Bu anlamda gülmemiz sadece başkalarını küçük görmemizden kaynaklanmak zorunda değildir. Bunun yanında mizah, aşağılanabilecek bir şeyi içerse bile, tüm aşağılanabilecek şeyler bir mizah meselesi değildir. Ayrıca Eagleton'a göre üstünlük teorisi, şakalaşma olarak adlandırdığımız ilişkilerde olduğu gibi mizah barındıran hareketlerin bir dostluk biçimi olabileceği gerçeğini açıklayamamaktadır. Teori aynı zamanda, birinin şakasına gülme ile onlara gülme arasındaki farka da aldırmamaktadır. Eagleton, bu bölümde Henri Bergson'un düşüncelerine de değinir. Bergson'un toplumsal varoluştaki belirli bir toleranssızlığa tepki olarak gördüğü mizah anlayışının, bir üstünlük teorisi türü olduğunu ifade eder. Eagleton'a göre Bergson, tüm mizahın gerçekten de aşağılamayı amaçladığını, bunun da aşağılayıcı bir bakış açısını paylaşımlarla suç ortaklığı biçimini içerdiğini ileri sürer (2020: 48). Mizahın da amacı bu olağanüstü halleri gülünç olanın gücüyle tekrar hizaya sokmaktır. Bu açıdan mizah, sosyal sapmayı engelleyen, karakterin ve davranışın fikrinsel katılıklarını azaltan, dolayısıyla da modern toplumların talep ettiği psikolojik esnekliği üreten bir sosyal araç olarak görülebilir. Bergson'a göre mizah, duygu değil zekâ meselesidir ve bu anlamda kalbinin anlık bir anesteziyi talep eder. Buna göre empati mizahın en büyük düşmanıdır ve Eagleton'un aktardığına göre Freud da mizahı herhangi bir güçlü uygulamıyla bağdaşmaz görür. Bu başlıkta, Eagleton, son olarak ilk başlıkta bahsettiği, komedinin “şeyleri aynı seviyeye çekme özelliğinin” alçaltıcı yönünün yanında, komedinin olumlu bir kavram da olabileceğini ifade eder.

Eagleton, “Uyuşmazlıklar” başlıklı üçüncü bölümde genel olarak uyuşmazlık teorisini ele alır. Onun belirttiğine göre ele aldığı teorilerden başka birçok mizah teorisi de vardır. Bunlardan bazılarını oyun teorisi, çatışma teorisi, kararsızlık teorisi, yatkınlık teorisi, ustalık teorisi, Gestalt teorisi, Pia-

getçi teori ve konfigürasyon teorisi olarak sıralar ve aslında bu teorilerin uyumsuzluk teorisinin varyasyonları olduğunu ifade eder. Uyuşmazlık teorisine göre mizah, ani bir perspektif değişimi, beklenmedik bir anlam kayması, tutarsızlığı yakalama, alışıldık olanı bir anlığına alışılmadık kılma gibi uyumsuz yönlerin çatışmasından kaynaklanır. Bu görüşe göre geçici bir ‘anlam rayından çıkması’ olarak, düzenli düşünme süreçlerinin bozulmasını veya yasaların veya sözleşmelerin ihlalini içerir. Eagleton, bu teoriye bir örnek olarak bebeklerin gülmesini sağlayan “ce-ee” oyununun bir görünüşün hızla başka bir görünüşle değiştiği bir uyumsuzluk durumu olduğunu ifade eder. Bütün bunların yanında ona göre bireyin neden güldüğünü açıklayan en makul teoridir. Uyuşmazlık teması sadece bir zıtlığı ifade etmek zorunda değildir. Bu anlamda, uyumsuzluk teması 18. yüzyıl akademisyeni James Beattie tarafından ele alınır. Beattie, “(...) gerçi mizah diye devam ediyor, beklenmedik bir benzeşmeden de ortaya çıkabilir. Bazı uyumsuzluk biçimleri, diye kabul ediyor, eğlenceli değildir, ama bunun nedeni onların komikliklerine karşı başka bir duygunun (acıma, korku, iğrenme, hayranlık vb.) ağır basmasıdır” (2020: 71). Beattie’nin yanında hem Kant hem de Schopenhauer’da kahkahayla uyumsuzluğu birbirine bağlar. Bu üç filozofun dışında Viktorya dönemi filozofu Herbert Spencer, uyumsuzluk teorisinin kahkaha fizyolojisi üzerine yazdığı bir denemesinde savunur. Charles Darwin de kahkaha ya “aykırı ya da anlaşılamaz, heyecan verici bir sürprizin” sebep olduğunu iddia eder ancak bireylerin gülmelerinde genel olarak bazı üstünlük zorlaması olduğuna da inanır. Uyuşmazlık teorisinin bütün bu gerçekçi sayılabilecek yanlarına rağmen problemsiz değildir. Eagleton’ın aktardığına göre Viktorya dönemi yazarı olan Alexander Bain, her uyumsuzluğun hiç de eğlenceli olmadığını vurgulayan bir dizi düşünürden biridir ve Mayıs ayındaki kar, Bain’in örneklerinden biridir. Bir diğer sorun, “uyumsuzluk” kavramının esnekliğinden kaynaklanır. Eagleton, bunun devamında uyumsuzluk teorisini Bergson’ın fikirleri üzerinden inceler. Bu konuda ilk olarak “mizah” kelimesi, köken olarak mizacı normlardan farklılaşan anlamına geldiğini ifade eder ve ona göre insanlar deformasyonlara yalnızca bir üstünlük duygusuyla değil, bunlar bir uyumsuzluk olduğundan da gülebilir. Bu anlamda garip bulduğumuz şeylere gülümseriz, çünkü basmakalıp beklentilerimizi bozmaktadırlar. Böylesi sapmalara gülünmesinden ziyade düzeltilmesi gerektiğine inan Bergson, hem üstünlüğü hem de uyumsuzluk teorisini birleştiriyor olarak görülebilir. Ona göre, mizahın cezalandırılmak üzere ortaya çıkardığı durumlar uyumsuzluk biçiminde görülebilir çünkü hüküm süren sözleşmelere ihlal edilmesi anlamına gelir.

“Uyuşmazlıklar” başlığı her ne kadar uyuşmazlık kuramı hakkında olsa da Eagleton bu başlıkta rahatlama kuramına da değinir. Ona göre bu kuram komik etkiyi daha iyi açıklamaktadır. Rahatlama kuramına göre gülmenin temelinde bireyin gündelik hayatta sürekli olarak kendisinden beklenenlerin oluşturduğu baskıdan kurtulma yeteneğine sahip olması yatar. Eagleton, uyuşmazlık üzerine yazdığı bölümü son bir eleştiri ile sonlandırır. Ona göre uyuşmazlık teorisi ile ilgili bir başka sorun, açıklayıcı olmaktan ziyade tasvir edici olmasıdır. Bize neye güldüğümüzü anlatıyor, neden böyle yaptığımızı değil. Öyleyse ihtiyaç duyulan şey, uyuşmazlık tezi ile rahatlama teorisini birbirine eklemek ki bu da aslında açıklayıcı bir hamledir.

“Mizah ve Tarih” başlıklı dördüncü bölümde mizahın tarihsel süreç içinde yapılar veya failler tarafından hangi tepkilerle karşılandığı üzerinde durulmuştur. Mizahın tarihinden bahsetmek, insanlık tarihinden bahsetmek anlamına da gelir. Sonuçta mizahın akılla bağlantısını düşünecek olursak mizah ve kahkahanın insana özgü unsurlar olduğunu söyleyebiliriz. Ancak bu doğallığına rağmen kahkaha kimi dönemlerde adeta bir tabu haline gelmiş, siyasi mekanizmalar tarafından baskılanmıştır. Eagleton da bu başlık altında mizahın tarih içinde farklı konumlanışlarını ele almaktadır. Eagleton, Antik ve Orta Çağ Avrupa’sının yönetici elitlerinin mizah konusunda ılımlı olmadıklarını ifade ederek başlamaktadır. Avrupa’da bu dönemlerden beri kahkaha medeni bir eğlence ile kaba bir kıkırdama arasında bir ayrımla sınıf meselesi halinde görülmektedir. Örneğin Aristoteles, *Nikomakhos’a Etik*’te kibar ile kaba türlerin mizahı arasındaki ayrımı vurgular. Bunun dışında Platon’un *Devlet*’i vatandaşları gülünesi şeyler olarak göstermekten uzak durur ve komediyi kölelere ve yabancılara bırakır. Ona göre alay etmek, toplumsal açıdan potansiyel bir yıkıcılığa ve bölücülüğe sahiptir. Orta Çağ hakkındaki düşüncelerine geldiğimizde ise eğlencenin toplum için analitik bir zemin olduğunu ifade eden Mihail Bakhtin’den bir alıntı yapar: Orta Çağ’da kahkaha tüm resmî ideoloji alanlarıyla tüm resmî katı sosyal ilişki biçimlerinin dışında kalmıştır. Kahkaha dini kültten, feodal ve devlet törenlerinden, görgü kurallarından ve tüm yüce yorum türlerinden dışarı çıkarılmıştı (Bakhtin, 2001). Hem Antik hem de Orta Çağ’da görülen mizaha dair bu mesafeli yaklaşımın temelinde kolektif ölçüde bir kontrol kaybı ihtimalinden duyulan korku görülmektedir. Eagleton’un belirttiğine göre örneğin Cicero, ağız şakaları için ayrıntılı kurallar koymuştur. Cicero’ya göre bireysel beden kahkaha ile dağılması, bir halk isyanının habercisi olabilirdi. Ayrıca, Eagleton’a göre, kahkahanın tehlikeli bir demokratik niteliği de vardır çünkü ustalık gerektiren kompleks bir faaliyetin aksine bunu herkes yapabilir.

Mizah sadece düzeni bozma yeteneği sebebiyle değil, insanların korkularını hafifletmesi sebebiyle de yönetici elitler tarafından hoş karşılanmamıştır. Çünkü bütün bu korkular otoriteye adeta bir yakıt olarak kullanılmaktaydı. Mizah, bu anlamda, karnavalesk bir tarzda, sosyal düzenin sürdürülmesini sağlayan kırılğanlık hissini ortadan kaldıran ölümsüzlüğe dair bir duyguyu doğurabilme yeteneğine sahiptir. Eagleton, mizahın bu politik yollarının dışında toplumsal cinsiyet boyutu bağlamında Viktorya dönemi romancısı olan George Meredith'in fikirlerine değinir. Meredith'e göre mizah cinsiyetlerin savaşı etrafında gerçekleşir. Bu savaş, kadınların "şirin aptallar" olmaktan çıkarılıp hayran olunması gereken zekâlar haline getirilmesi için önemli görülür. Bu anlamda Meredith'e göre Doğu'daki komedi eksikliğinin sebebi kadınların düşük statüsünden kaynaklanır. Kadınların özgürlüğünün olmadığı yerde, diye vurgular, komedi mecburen yoktur (2020: 95). Mizahın genel olarak bu negatif konumlanması modern çağların başındaki Prütanizm tarihine kadar devam eder. Bunun devamında ise mizah daha farklı bir anlam kazanacaktır.

18. yüzyılın başları "mizahın nazikçe geliştiği, kişilerinse bambaşka esprilerinin, hiciv saldırılarını gerektiren anormallikler değil de keyif alınması ve hoşlanılması gereken sevimli eksantriklerin olduğu bir dönemdir." (2020: 108). Dönemin bu özelliği mizahın determinist bir bakış açısıyla görülmesini sağlamıştır ve böylece seçilmiş veya atfedilmiş olmaktan ziyade bireyin karakterinin bir parçası olarak görülmüştür. Yani, bu dönemde, komik olmak kendine özgü olmakla aynı anlama sahip olmuştur. Her bireyin kendine özgü kabul edilmesi de aslında her bireyin ayrı birer nüktedanlık taşıdığı anlamına gelir. Eagleton, ayrıca bu dönemde mizahın bireyler arasındaki bağı kuvvetlendirme işlevi olan bir olgu olduğu kabul edildiğini ifade eder. Hutcheson'dan aktardığına göre hiçbir şey şakadan daha fazla iletişimsel değildir. Buna göre şaka, artık dostane bir sosyal ilişkiler dizisi için metafordur, bu nedenle de derinlemesine politik bir ifadedir (2020: 108). Eagleton, buraya kadar mizahın tarihsel olarak dönüşümden bahsettikten sonra mizah ve politika arasındaki ilişkiye değinir.

Mizah, toplumsal olduğu kadar politiktir de. Siyasi olarak ötekileştirici ya da birleştirici olabilir. Bu tamamen kullanım amacına bağlıdır. Eagleton bu ikiliği şu şekilde dile getirir: Mizah sansürleyebiliyor, açığa vurabiliyor ve dönüştürebiliyorsa, demek ki aynı zamanda bir neşe patlamasında temel sosyal çatışmaları da çözebilir (2020: 127). Ayrıca, gülme eylemi anlamın ve bedenin bozulması anlamına da gelmesi sebebiyle karşılıklı bir silahsızlanma anlamına da gelebilir. Ancak Eagleton'ın belirttiğine göre koordine

edilmemiş bir bünye böyle bir düzeni sağlayamaz. Bu anlamda da komedi, egemen güç için bir tehdit oluşturmaz. Hatta bu güçler için bu durum istenir niteliktedir. Tıpkı sanat gibi mizah, yaşadığımız toplumun normlarını güçlendirdiği gibi onları yabancılaştıra da bilir. Bu tamamen kullanım pratiği ve diğerlerinde yarattığı etki ile alakalı bir durumdur. Her ne kadar bireylerin koordine olmamış gülmeleri arzu edilen bir durum da olsa mizahın korkulan olması onun genelde dönüştürücü ve ötekileştirici etkisi üzerinde durulmasına yol açar. Eagleton'ın aktardığına göre Jonathan Miller mizahı, toplumsal ve politik açıdan rutin kavramsal kategorilerimizi rahatlatan, onların baskılarını gevşeten bir zihin esnekliği, bir başa çıkma mekanizması (2020: 128) olarak görür. Aynı şekilde antropolog Mary Douglas da tüm şakaları yıkıcı olarak görür, çünkü şakalar toplumsal normların keyfiyetini ortaya koyar. Yani mizaha sadece iktidarı güçlendirme aracı olarak görmek yanıltıcı bir işlevselci bakış açısı olacaktır. Mizah, aynı zamanda bireyler arasında dayanışmayı ve o anki duruma dayanmayı sağlayabilir. Yani dayanışma mizahı, bir kimsenin veya kesimin diğerlerinden olan farkından ayrılamaz ve bu sebeple de iki taraf arasındaki düşmanlığın somutlaşması haline gelebilir. Eagleton'a göre mizahın bu özelliği mizah hoşgörülü, yardımsever ve evrensel olmasıyla çelişir ve asıl soru, yani dostlukla düşmanlığın aynı komiklik bağlamında nasıl birleştirilebileceği sorusu da burada yatar. Eagleton'a göre bu zıtlığın birleştirilmesi ancak karnavalesk ortamda gerçekleşebilir. Onun belirttiğine göre karnavalesk ortam, tüm statülerin, normların, ayrıcalıkların, yasakların geçici olarak beklemeye alındığı ütopyik bir özgürlük, topluluk, eşitlik, aşırı bolluk alanını temsil eder. Burada kahkaha, yeni bir iletişim tarzı haline gelir. Buna göre kahkaha artık dönüştürülmüş sosyal ilişkiler kümesinin maddileşmiş halidir. Mikhail Bakhtin'den aktardığı üzere Dost canlısı bir dünyanın, altın çağın ve karnaval gerçeğinin potansiyeli vardır. Karnavalın bu birleştirici ve eşitleyici özelliğine rağmen, aynı zamanda iki ucu keskindir. Dostluk ve eşitlik sağlayan karnavalesk ortam, der Eagleton, alay eder, kandırır, çirkinleştirir.

Sonuç olarak Eagleton'ın eseri, mizahın düşün alanında yazılmış kaliteli sayılabilecek önemli eserlerinden biridir. Eseri bu kadar kaliteli yapan, yazarın mizahı sadece kuramlar bağlamında değil, aynı zamanda çeşitli toplumsal nitelikleriyle de ele almasıdır. Bunu yaparken felsefe ve psikolojiden faydalanmasının yanında çeşitli alanlara atıfta bulunur. Bütün bu atıflarını edebiyatçı kimliği sebebiyle, İngiliz edebiyatı eserleriyle örneklendirir veya sınar. Ayrıca yazarın Marksist kimliği de kimi bölümlerde ön plana çıkmaktadır. Eser, aynı zamanda örnekler bakımından zengindir ve dili genel olarak

açık ve anlaşılırdır. Ancak eser kaliteli olduğu kadar çeşitli eleştirilere de tabi tutulabilir. İlk olarak belirtmekte fayda vardır ki, okuyucudan ciddi anlamda İngiliz edebiyatına dair bir arka plan bilgisi ister. Her ne kadar bu bilgiye sahip olamasa da okuyucu kitabı anlayabilir ancak bu durumda bazı noktalar boşlukta kalabilir. Bunun yanında Eagleton, fikirlerini belirli bir doğrusallık içinde ifade etmez. İlk başlıklarda yer alan bir ifadenin açıklaması kimi zaman son bölümlerde yer alabilmektedir. Bütün bu ifadeleri toplayacak olursak; eser mizah konusunda sadece bir başlangıç okuması değildir. Eagleton çalışmasında mizahın tarihsel seyrini incelemenin yanı sıra mizaha multidisipliner açıdan yaklaşmayı da her bölümde önemsemektedir.

Kaynakça

- Bakhtin, Mihail (2001). *Karnavaldan Romana: Edebiyat Teorisinden Dil Felsefesine Seçme Yazılar*. Çev. Cem Soydemir. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Eagleton, Terry (2020). *Mizah*. Çev. Cem Soydemir. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

“COPE-Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri” çerçevesinde aşağıdaki beyanlara yer verilmiştir:

Etik Kurul Belgesi: Bu çalışma için etik kurul belgesi gerekmemektedir.

Çıkar Çatışması Beyanı: Bu makalenin araştırması, yazarlığı veya yayınlanmasıyla ilgili olarak yazarın potansiyel bir çıkar çatışması yoktur.

The following statements are made in the framework of “COPE-Code of Conduct and Best Practices Guidelines for Journal Editors”:

Ethics Committee Approval: *Ethics committee approval is not required for this study.*

Declaration of Conflicting Interests: *The author has no potential conflict of interest regarding research, authorship or publication of this article.*